

Fontanna Neptuna – symbol Gdańska

Pierwsza wzmianka o studni, która znajdowała się w miejscu obecnej fontanny pochodzi z 1549r.

Prawdopodobnie natchnieniem do budowy fontanny mitycznego króla mórz była słynna fontanna w Bolonii, dzieła **Giambologna** (Giovanni da Bologna, 1528-1608), którą mógł zobaczyć **burmistrz** Gdańska **Bartłomiej Schachmann** podczas jednej ze swoich wypraw i zapragnął by mityczny król również stanął na Długim Targu. Pragnął by rzeźby była alegorią miasta, które swa potęgę zawdzięcza morzu.

Fontanna kosztowała około 150 tyś grzywien i w znacznej części została wykonana w Gdańsku.

Początkowo historycy uważali, że autorem projektu rzeźby Neptuna był augsburczyk **Adriaena de Vries** (który nie podjął się projektu, ponieważ miał inne zamówienia) bądź **Johanna Reichle**, którzy wywodzili się z warsztatu Giambologna określanego dziś mianem najwybitniejszego rzeźbiarza manieryzmu włoskiego, a także świetnego znawcy sztuki klasycznej. W 1937r. **Helmut Carl** wydał artykuł, w którym na twórcę rzeźby wskazuje **Petera Husena**, modelarza, który otrzymał zapłatę, za swoje dzieło, z kasy miasta.

Pierwszy projekt przedstawił Radzie Miasta w latach 1603-1605 **Jakub Kordes z Lubeki** jednak z niewiadomych przyczyn jego dzieła nigdy nie zrealizowano.

Rada Miasta projekt oraz kamieniarkę tzw. „studni rurowej” w 1606r. zleciła **Abrahamowi van den Blockowi**. Do roku 1609r. gotowy był już projekt fontanny. Do roku 1613 wykonał kamieniarkę i basen ze specjalnego czarno niebieskiego, belgijskiego marmuru ze złóż w Dinant oraz trzon z czarnego tufu. Podczas prac, już w 1609r. rozpoczął poszukiwania odlewnika w Augsburgu. Otrzymał informację, iż sławni rzeźbiarze Hans Reichel i Adrian de Vries mogą przygotować model jednak odlew musiałby sporządzić ktoś inny. W 1611r. pojawił się **Jakub Kratzer**, który wraz z tutejszymi miedziownikami wykonał rury, po czym wyjechał z Gdańska. I tak praca przypadła **Piotrowi Husenowi**, flamandzowskiemu który odlał rdzeń z gliny formierskiej i model z wosku. Otrzymał za pracę i odlew figury w Gdańsku 2 tyś. Florenów. Zrobił to w gdańskim warsztacie ludwisarza **Gerta Benningka II**, który znajdował się u wylotu ul. Św. Ducha na Targ Drzewny. Mistrz **Ottmar Wettner** obciął nadlewy i dokonał ostatecznego szlif rzeźby. Figura ma 2 m wysokości i waży 650kg. Prace nad rzeźbą Neptuna trwały od 1613r. do 1615r.

Z początku fontanna nie była tak bogato zdobiona jak obecnie. Basen w kształcie kwadratu o wyrzuszających się pośrodku bokach był skromnie udekorowany. Na każdym boku widniały lwie główki, Neptun w ręce trzymał trójzęb oraz czarę ofiarną, u jego stóp wiły się węże oraz dzieci a z ich głów oraz trójzębu woda tryskała do misy a z niej spływała do paszczy jelenia (opis Martona Csombora z 1616r.). Fontanna jest typu włoskiego - z wielobocznym basenem zwieńczonym rzeźbą postaci.

Ukończone elementy przez 18 lat były przechowywane w częściach w Wielkiej Zbrojowni. Opóźnienie wynikało z kilku czynników:

1. problemów technicznych instalacji wodnej - uruchomienie w 1621r. wykazało nieszczelność rur. Poproszono Ottmana Wettnera aby wymienił orurowanie. Jednak i jemu się nie powiodło gdyż w 1625r. gdański inżynier **Wiebe Adams** zaproponował, że dokona naprawy uszkodzonych rur.
2. przebudowy fasady Dworu Artusa
3. udziału Gdańska w wojnie 30-letniej, która pochłonęła sporo pieniędzy z kasy miasta.

Miejsce fontanny nie jest przypadkowe – została wkomponowana w sam środek fasady Dworu Artusa, jeżeli patrzy się od strony Zielonej Bramy jest widoczna na tle Ratusza a od Złotej Bramy

Fontanna Neptuna – symbol Gdańska

zamyka perspektywę ul. Długiej. Neptun ma pochyloną głowę, skierowaną w stronę kamienic, w których gościli królowie polscy, tak by oddawał im cześć.

Murarz **Rajnold de Clerk** oraz rzeźbiarz (uczeń Abrahama van den Blocka) **Wilhelm Richter** złożyli i ustawili fontannę. Pierwszy raz została ona uruchomiona próbnie **9 października 1633r.** i zamknięta na zimę. Oficjalna inauguracja odbyła się **26 marca 1634r.** z okazji zwycięstwa Króla Władysława IV (poprowadził on odsiecz na Smoleńsk i uwolnił go od półtorarocznego, rosyjskiego oblężenia).

W rok po uruchomieniu fontanny w 1634r. zamówiono u mistrza ślusarskiego **Hansa Rogge`a/ nieznanego artysty** żelazną kratę.

Instalacja wodna fontanny. W roku 1536 Rada Miasta zwróciła się z prośbą, o pozwolenie na doprowadzenie wody z jeziora Jasień i dalej Potokiem Siedleckim w kierunku miasta. Po pozytywnym rozpatrzeniu prośby przez króla, naprzeciwko Bramy Wyżynnej wybudowano tzw. kunszt wodny, który napędzany wodami Raduni rozprowadzał siecią rur wodę dostarczaną Potokiem Siedleckim do 594 studzien. Jedna z takich studni stanęła przed Dworem Artusa.

W większości opracowań znajduje się jednak inny opis instalacji wodnej:

...Niestety okazało się, że ciśnienie wody jest zbyt małe. Na strychu Dworu Artusa ustawiono zbiornik o pojemności 10 m³ (wg niektórych źródeł drugi zbiornik znajdował się na poddaszu Ratusza Głównego Miasta), który był napełniany przez robotników (zbierano również wodę deszczową). Woda rurami, ukrytymi w filarze między oknami Dworu Artusa oraz pod chodnikiem, dostawała się do fontanny. Woda tryskała z 20 otworów aż do momentu, gdy zbiorniki się całkowicie nie opróżniły. Ponieważ napełniano je ręcznie, zgodnie z postanowieniem rady miejskiej fontannę uruchamiano tylko na jedną godzinę we wtorek i czwartki między 12: 00 a 13: 00 i w niedzielę od 11: 00 do 12: 00 w okresie od Wielkiej Nocy po dzień św. Michała (29 września). Zmieniło się to dopiero w II poł. XIXw., kiedy to podłączono fontannę do nowoczesnego wodociągu i kanalizacji.

Pierwotnie fontanna była kolorowa. Figura Neptuna miała intensywny zielony kolor, trójząb oraz muszla, które trzyma w rękach Neptun były złożone a krata okalająca fontannę czerwona ze złotymi zdobieniami – są na to dowody oraz dokumenty.

Spore zmiany przyniosła renowacja fontanny Neptuna, która trwała od **1757r. do 7 sierpnia 1761r.** Wtedy to fontanna nawiązująca do manieryzmu niderlandzkiego po przebudowie nabrała rokokowego stylu. Prace zostały powierzone **Janowi Karolowi Stenderowi**, który zachował pierwotny kształt basenu a lwie główki zastąpił herbami Gdańska w kamiennej oprawie. Na wypukłościach basenu dodał rzeźbione ornamenty w stylu rokoko przedstawiające fantastyczne morskie stwory. Wykonał nowy trzon z piaskowca, który bogato udekorował bóstwami morskimi. Naprawą i uzupełnieniem podniszczonej kraty zajął się ślusarz **Jacob Baren**, który dodał na furtach kraty polskie orły i herby Gdańska. Od tej pory fontanna była czynna codziennie przez godzinę od Wielkiej Nocy aż po dzień św. Michała.

W **1927r.** przeprowadzono kolejną renowację fontanny nie zmieniając jednak jej wyglądu.

W **1936r.** hitlerowska młodzież zniszczyła orły znajdujące się na furtach kraty.

W **1945r.** fontanna została zdemontowana i ukryta w Parchowie pod Bytowem. Zaginął trzon fontanny oraz trójząb. Trzon został ponoć zatopiony w jednym z oliwskich stawów, jednak nigdy tego nie potwierdzono. Zaginął również „listek” Neptuna, czyli płetwa konia morskiego – hybrydy morskiej. Ogrodzenie zostało odnalezione w gruzach Bazyliki Mariackiej. Czasza, która była schowana

Fontanna Neptuna – symbol Gdańska

w basenie wraz z kilkoma figurami została uszkodzona. Po wojnie, na podstawie zgromadzonej dokumentacji ikonograficznej (rysunki, fotografie, sztychy) - rzeźbiarz **Konstanty Lech** sporządził modele górnej części cokołu, trzonu i czaszy, które wykuł w kamieniu **Franciszek Drozd**. Odnowienia znalezionej posągu Neptuna oraz uzupełnienia rur, krat, furtek i orłów dokonano - pod kierunkiem **Mariana Ogorzei**. Instalację wodną zrekonstruowanej fontanny wyremontował mistrz hydraulik **Jan Tarnawski**. Fontanna została uruchomiona **22 lipca 1954r.** jednakże z powodu awarii pomp elektrycznych i rur fontannę trzeba było zamknąć. Nową instalację, w czynie społecznym, wykonali stoczniowcy ze Stoczni Gdańskiej, wymieniając ponad 80% rur. Ponownego uruchomienie doczekała się **22 lipca 1957r.** Od tego czasu woda krąży w obiegu zamkniętym.

Woda pobierana jest ze studni i pompowana do figury Neptuna. Miedzianymi rurkami, znajdującymi się w posągu, tryska przez dysze, które znajdują się w trójzębie, muszli, hipokampach wijących się u stóp Neptuna, oraz krawędzi postumentu. Następnie woda spływa do czaszy fontanny, po czym rzygacze – maszkarony „wypluwają” ją do basenu skąd pompy tłoczą ją z powrotem do figury. Zatkanie obiegu może uszkodzić całą instalację.

Woda w fontannie jest specjalnie uzdatniona, są w niej specjalne preparaty konserwujące oraz przeciwdziałające porastaniu figury Neptuna glonami czy mchami. Woda mimo dodawanych środków nie jest szkodliwa dla ludzi czy zwierząt.

Jak wyglądała na początku fontanna Neptuna wiemy dzięki dwóm przekazom:

1. w Ratuszu Głównego Miasta, na stropie Sali Czerwonej, znajduje się **obraz Izaaka van den Blocka „Apoteoza Gdańska”** z 1608r., który ukazuje fontannę na tle Dworu Artusa. Fontanna jeszcze nie była ukończona, ale czasza, trzon oraz basen były z ciemnego kamienia i odpowiadały projektowi brata malarza – Abrahama van den Blocka. Widniejąca tam figura Neptuna była fantazją malarza.
2. Marton Csombor w 1616r. opisał fontannę w momencie, gdy była ona chowana w Wielkiej Zbrojowni.

Kolejne renowacje przeprowadzono w **1975r., 1977r. i 1986r.**

A co z „listkiem”? Listek to płetwa hipokampa wijącego się u stóp Neptuna. Nieprawdą jest, że płetwa konia morskiego została wydłużona po wojnie. Przy renowacji wzorowano się na sztychach z XVII w. oraz przedwojennych fotografiach a więc odtworzono ją na wzór poprzedniej. Jest to również najchętniej kradziona część fontanny. Po raz pierwszy została skradziona na początku lat 80. Płetwa mocowana jest na jednej śrubie, więc nie ma większego problemu by ją zdjąć. Obecna kopia wykonana jest z delikatnego materiału, aby rozpadła się podczas próby demontażu, co również zapobiegnie zniszczeniu pozostałych elementów rzeźby.

W **2011** roku rozpoczęto kolejną konserwację figury Neptuna. Czasza, która od dziesięcioleci była szara powróciła do swojego pierwotnego koloru – czarnego. Na cokole pod figurą Neptuna zamurowano kapsułę pamięci, w której jest złota moneta specjalnie wybita z okazji Euro 2012. Neptun na swoje miejsce powrócił w kwietniu 2012 roku. Koszt tego zabiegu wyniósł 1,6 mln zł.

Legenda głosi, iż gdańszczanie wrzucali dla rozrywki złote monety do czaszy fontanny. Z czasem fontanna się zatkała a woda zaczęła nabierać mocy i zamieniła się w wyborną wódkę. Wtedy też Neptun zamieszał trunek swoim trójzębem i złote monety, które wypełniały czaszę przemienił w złotą miazgę. Gdy wieść się rozniosła, gdańszczanie napełniali swoje beczki gdańską wódką Goldwasser.

Fontanna Neptuna – symbol Gdańska

Świta Neptuna.

- U stóp Neptuna wije się hipokamp, który nieodłącznie kojarzy się z morzem. Koń morski wygląda groźniej od zwykłego konia, ma kły, pazury a na szyi grzywę w postaci grzebienia. Są one personifikacją groźnych sił natury a uniesiony nad nimi trójząb pokazuje panowanie miasta nad nimi.
- Łabędź żyje w wodnym środowisku, symbolizuje piękno, czystość, szlachetność i wdzięk
- Syreny morskie to niebezpieczne i przebiegłe stworzenia, wyobrażane w mitologii, jako półkobiety - półptaki. Później zaczęto je przedstawiać, jako ryby z głową kobiet lub pod postacią półkobiety - półryby.
- Pies morski to częste określenie foki pospolitej jak również bardzo doświadczonego żeglarza.
- Chłopiec w formie putta, czyli motyw dekoracyjny w postaci nagiego dziecka, który dmie w muszlę zwaną Sankha lub Concha. Ta muszla to mięczak morski. Nazywano ją również "rogami trytona" a sam Tryton według mitologii greckiej był synem Posejdon – greckiego odpowiednika rzymskiego Neptuna.
- Trójząb ma trzy metalowe zęby, zakończone hakami. Według mitologii Neptun rozbijał nim skały i tworzył źródła. Trójzębów używali też rybacy do polowania na większe ryby i ośmiornice.
- Fontanna otoczona jest ośmiobocznym ogrodzeniem wypełnionym kratą z ostro zakończonych prętów i drążków z kwiatonami, rozdzielonych 4 bramkami zwieńczonymi orłami w koronie – od wschodu i od zachodu, a od południa i północy – herbami Gdańska.

Źródła inspiracji

Artyści renesansowi, z braku modeli antycznych, stworzyli własną wizję Pana Mórz – nagiego, muskularnego, ujętego w dynamicznej pozie, z uniesioną prawicą. Podobna, duńska fontanna, znana jedynie z rysunków, była na zamku Kronborg. Neptun poskramia tam trójzębem wijące się u jego stóp konie morskie a woda sączy się z muszli oraz trójzęba (w opisie Wirgiliusza trójdzielną oręża oznaczała, iż w morzu znajdują się trzy rodzaje wody: źródłana, rzeczna i morska).

Figura Neptuna jest wieloaspektowa, co oznacza, że można ją oglądać z różnych punktów widzenia. Inspiracją dla Husena były grafiki przedstawiające fontanny z rzeźbami Neptuna jak również brązy tworzone masowo w niemieckich warsztatach odlewniczych oraz te importowane z Italii.

Odwoływanie się Husena do rzeźby antycznej jest wciąż dyskusyjne a chodzi o:

1. Głowa Neptuna jest prawie identyczna jak głowa z **posągu Marka Aureliusza** na rzymskim Kapitolu (z 176 roku n.e.). Głowy obydwu postaci pochylone są w prawą stronę, mają szpiczaste brody, prawie taką samą kompozycję włosów oraz zatroskane oblicze z widocznymi zmarszczkami na czole.
2. Tors Neptuna najprawdopodobniej za wzór posłużył fragment figury greckiej, która przedstawiała bóstwo morskie, słynny "**Tors Belwederski**" dzieła Apolloniosa. Ciało gdańskiego Neptuna jest silnie umięśnione, a zarazem krępe, z zaznaczonymi żebrami, wskazuje, że autor musiał studiować antyczny tors na podstawie oryginału lub "kopii".
3. Można również dostrzec podobieństwo rzeźby do słynnej "**Grupy Laokoona**", przechowywanej w watykańskim Belwederze. Była licznie kopiowana w XVIw. przez artystów renesansowych. Z tej rzeźby autor Neptuna zaczerpnął pomysł kształtowania nóg postaci, które opatane są ogonem konia morskiego

Fontanna Neptuna – symbol Gdańska

Bibliografia:

Marcin Kaleciński, *Miły Gdańska*, Gdańsk, 2011

Franciszek Mamuszka, *Droga Królewska*,

Andrzej Januszajtis, *Fontanny Miasta Gdańska*, Nasz Gdańsk, 2014

Andrzej Januszajtis, *W ratuszowych izbach*, Marpress

Andrzej Januszajtis, *Z uśmiechem przez Gdańsk*, 1968

Artykuł z trójmiasto.pl z opracowania pt. "Fontanna Neptuna w Gdańsku. Prace konserwatorskie" autorstwa Wacława Rasnowskiego (przez ponad 30 lat zajmował się konserwacją „Neptusia”)